

Љиљана М. Ћук¹
Филозофски факултет Нови Сад

ШЕСТ КОРАКА НАПРЕД, ТРИ И ПО ХИЉАДЕ НАТРАГ – РИТАМ НАБОКОВЉЕВЕ МАШЕЊКЕ

Први Набоковљев роман у опусу од шеснаест, најављује доминантну приповедачку стратегију писца – аналепсе које сондирају прошла времена. Ипак, главни јунак у евоцирању минулог не преплиће сегменте прошлости као што то чине потоњи Набоковљеви јунаци, односно скривени и мање скривени приповедачи. Контрола над сећањем, задржавање на детаљу, лагани покрет призваних слика, саботирање објективног времена у корист индивидуалног, обележиће наративно увремењавање свега што је Набоков написао после *Машењке*.

Кључне речи: аналепса, рефлексивна носталгија, наративна пауза

Не одолевши искушењу гоштове теме, писац-почетник уронио је у личну историју и разрачунао се са живом чежњом за домовином и првом младићком љубављу коју је оставио за собом. Машењка је написана и објављена у Берлину (1926), ту је смештена и оквирна радња романа, а догађаји из сећања главног јунака Лева Гљебовича Гањина, непокретна су имовина самог Сирина (Набоковљев псеудоним) и припадају времену бољшевичке револуције (1915–1917). Од свих мојих пролећа, то пролеће шеснаесте године, чини ми се најблиставије, када се сетим златноружичастих лица моје леје, миле Тамаре..., каже о свом искуству Набоков четири деценије касније у аутобиографији *Друге обале* (138). Ова красотица, за коју је њен драги рекао да је *у самој ствари била суйтилнија и боља од њега и за коју је утврђено да се звала Валентина Јевгењевна Шуљгина (1899–1969), ...удала се за једног бољшевика и чекисту оштрилике у време када је Набоковљева породица отишла у емиграцију. Није имала избора, морала је да се заштити. Било да је Набоков знао за то или не, правио се да не зна* (Војт 2005: 394). У *Руским годинама* (на стр. 146) Брајан Бојд износи тврдњу да је пет писама Валентине Шуљгине уграђено у *Машењуку*.

Од свих шеснаест романа, само у *Машењки*, *Дару* и *Ади* велики љубитељ црне хронике, Владимир Набоков, није изградио заплет на убиству и смрти, што говори о посебном личном тону и сродству ова три романа.

Роман о чежњи

Већ се на првој страници помиње Алфјоров који покушава да заподене разговор у заглављеном лифту: ... *Свако име обавезује... Моје име*

1 ljiljana_cuk@ff.uns.ac.rs

је скромније, а жена ми се зове сасвим простио: Марија (9). Тако Гањин, у ароганцији претеча Вана Вина, сазнаје да је његова бивша драга удата за антипатичног Алфјорова. Јунакиња је присутна само као пројекција двојице ликова, творећи у маглу обавијени апстрактни врх љубавног троугла, и то што се неће лично појавити ни у последњој глави кад треба да допутује у Берлин, од посебног је значаја за симболику романа. Иако се бесмртна прошетала по салонима берлинских емиграната у *Љужиновој одбрани* и на вечери код Кречмара у *Камери Обскури*, Машењка ниједном није закорачила у *реални животи* романа који носи њено име. Она је идеална драга, смештена у романтично обојену прошлост родне груди, симбол недохватне среће, оваплоћење егзистенцијалистичког увида у пролазност љубави, младости, живота.

Штиво се одликује комбинацијом спацио-темпоралних стратегија које карактеришу и потоње пишчеве романе, изузев оних из тзв. руске фазе у којима је наративно време прогресивно. У многим смисловима *Машењка* је основни текст за расправу о Набоковљевим наративним моделима простора и времена. Годину и по секундарног времена које говори о љубави главног јунака (у вредносном смислу, првостепеног) уметнуто је у хипердијегетичко време приче које заузима шест дана.² Роман са смештена у овај знаковити оквир испричана је детаљно и по фазама и доминира текстом. У Набоковљевом романескном првенцу оба временска тока, и наративни оквир првих дана априла и наративни уметак који заузима већину текста, Гањинова једноипогодишња љубавна веза, следе праволинијски редослед догађања. Сегменти прошлости један другог не претичу као у пишчевом 13. роману *Ада или сираси*, где су исечци времена разуђенији а њихови преклопи једва уочљиви.³ Јунак се пажљиво сећа догађаја, од њихове далеке најаве и првог сусрета па све до растанка и последњег виђења. Наравно његово сећање је селективно.

Реконструкција давних дана започиње трећег дана, трећег априла, у уторак. У недељу Гањин среће Алфјорова у лифту, у понедељак му је комшија показао фотографију своје жене и сутрадан, у уторак, упао је у Алфјоровљеву собу да још једном погледа познати лик, исти дан иде код Људмиле и раскида са њом, потом одлази на сквер, седе на клупу и започиње своје дневно сањарење. Окреће се *устрејшиалом* и *нежном сајушнику* (42), који почиње да му се обраћа у јасним и одмереним сликама. Љубавна историја трајала је, све заједно са завршном фазом растанка, непуне две године: све је почело крајем јула у Воскресенску 1915, лета (које је *мирисало на јесен*, док је... *животи шекао лејњи, познаји, драж, јед-*

2 *Ада* за тему има управо време, како оно философско, тако и приповедно и обликована је према пишчевој замисли о томе како он сагледава проблем времена.

3 У *Дару* је описан још један такав случај кад је јунак, Набоковљев алтер-его, као дечак из своје собе видео мајку док му је у граду куповала фаберову оловку-цина, али тада није отпутовао у будућност, већ је проширене свести пратио мајку на њеном путу до продавнице.

ва нарушен далеким ратом који се водио већ пуну годину... (72)), током зиме у Петрограду и наредног лета 1916, све до јесени исте године када се јунаци последњи пут виде на варшавској железничкој станици. Унутар виртуелног времена, што постоји само у успомени једне особе, Набоков је предочио лик вољене. Уметнуто време пробраних догађаја неједнако се распростире преко временског сегмента од годину и по, јер сећање прескаче преко празних места (68). Живот који упечатљиво евоцира Гањин налик је уједначеној шари кроз берлинску свакодневицу (68). Природа (шуме, поља, језеро, шевар) под заслепљујућим априлским сунцем (71) описана с мноштвом лирских детаља, призива друго време, успорава га и зауставља. Животност време-простора приповедач је постигао и један на један третманом времена у оквирној причи од неколико дана у Берлину. То су призори за столом код станодавке Дорн, у лифту, у соби код Алфјорова, у разговору Гањина са умирућим песником без пасоша Потјагином; описи куће, њених зидова, њених станара, интриге која ликове држи на окупу.

Распајање с Машењком – симбол свих будућих светиограђа

Ноћ уочи одласка у Петроград, пред почетак школе, Гањин и његова девојка су се срели на сеоском имању. Шпијунирао их је чуварев син, двадесетогодишњи подружљивац. Гањин га је ухватио и пребио. Из уста главног јунака потекло је нешто што је, жлездасто док му руке беху посечене разбијеним стаклом. Сутрадан, отишао је у Петроград. Набоков, тумач синхронизитета, случајних знакова покрај животног пута, каже следеће: Судбина ми је дала да штога последњег августовског дана уознам укус будућег распајања с Машењком, с Русијом (85). Најављен је крвави живот изгона.

Машењка се враћа у новембру. Почиње ново снежно раздобље њихове љубави. Како Набоков каже у Другим обалама: наш неразборити роман пресељен је у градску, мање болећиву средину (135). Састајали су се по музејима, кино дворанама, где се могло огрејати и осамити (86). А на самом почетку нове године Машењку су пребацили у Москву... И чудно, тај распајањак за Гањина био је олакшање. Премда писма путују кроз стравну Русију, до маја су Гањин и Машењка престали да се дописују.

Следећег лета њени су изнајмили летњиковац који беше удаљенији од прошлогодишњег у Воскресенску. Гањину је требало шест сати вожње бициклом, четири више него претходног лета. На петнаестој врсти пукла му је задња гума. После мучних препрека, Машењка је у тами парка изабрала рђав тренутак да му се потпуно преда (...Твоја сам... 88). И опет су љубавници спречени јер је нешто упорно шушкало у грмљу:

За један крајњи час... (каже приповедач) ...он ју је заволео још јаче него пре, и прешао је волеши, чинило му се завек... Њене љуке, драге шаширске очи клизиле су близу његова лица, њена бела хаљина као да је светиљцала у шами – и Боже мој, онај њен мирис, несхватљив, јединствен у свету (89).

Машењка више није писала, није телефонирала а Гањин је био заузет другим пословима и осећањима.

И док у пансиону госпође Дорн болесни руски песник Подтјагин (чијих је пар стихова Машењка у време забављања са Гањином знала наизуст) пати за Паризом у који никад неће стићи, Лев Гљебович се присећа и последњег сусрета. Видели су се на перону железничке станице у Варшави:

Гањину је било падало сипрашно шужно – нешто снебљиво, нешто шуђе било је у чипавој њеној појави, смејала се ређе и сипално је окрећала лице. А на нежном враћу биле су јој љубичасте модрице, зривна загасише боје која јој је врло лепо сипајала.... Што је одлазила даље, њему је поспајало уштолико јасније да никад није ни престајао да је воли... (91).

Набоков је о том сусрету у *Другим обалама* још написао:

...Одједном у локалном возу, поново сам видео Тамару. Свежа неколико минута, између две станице, сипајао сам поред ње у ходнику бучног вагона. Био сам у сипању збуњености које раније нисам осетио; згушила ме мешавина пашничке љубави према њој, сажалења, дивљења, сипида, и понео сам се невероватно злућо; она је, пак, спокојно јела чоколаду, уредно одламајући квадрантне кришке од дебеле шабле, и причала о канцеларији у којој је радила... (64).

Какву је то сулуду идеју очајника добио јунак, шта је очекивао од поновног сусрета и зашто је био сигуран да ће бивша драга поћи са њим, није тешко одгонетнути. Гањин се спрема да преотме Машењку и с њом отпутује. Алфјорову помаже да се напије и задоцни пред жену. Али, на берлинској железничкој станици, док чека воз који ће је довести волшебну и док гледа раднике који у малој башти граде кућу (*Један је корачао по самом врху кровног сипоја, лако и слободно као да се спрема да полећу... 130*), херој приче као да долази к себи, схвата да особа коју чека не може бити она иста коју је некоћ толико волео. Ослобођен и резигниран, схватајући да је живот мистериознији и нејаснији од прошлости, *лако и слободно као да се спрема да полећу* окреће се будућности. Над незавршеним кровом (Маринетијев симбол који сугерише раскид футуризма с традицијом) он види прозрано небо и обећану срећу, баш као што је много година пре, давно у Русији, предосетио долазак љубави.

Боже, где је оно – све што далеко, свешло мило?

За разлику од етеричне јунакиње, остали ликови припадају примарном плану приповедања. И та их чињеница суштински раздваја. Јер за разлику од мистичне, заносне Машењке, други су просечни и сувишни, и мушки и женски (и женскасти хомосексуалци, балетани Горноцветов и Кољин), сви осим супериорног Гањина, који партиципира у обе приповедачке равни: у објективном амбијенту пансиона и у субјективном времену својих сновиђења. Дихотомија: с једне стране, Машењка и Русија, с друге, остали ликови и емигрантски Берлин – саображава не само

временско-просторну, већ и вредносну двопланост романа. Оно што вреди, тиче се минулог; овде и сада, пансион *на железничкој промаји* и странци у њему, туђина, испразна веза, све то – ништа је у поређењу са сјајем прошлости. Гањин који репрезентује самог младог писца доспелог из Петрограда у Берлин, у новој средини се не сналази, као што се не би снашао ни краљ кад би се пробудио као просјак. Изгубљену душевну равнотежу он успоставља самозаборавањем, становитим бекством са места збивања. Дистанцира се у времену и простору од увредљивог окружења и склања што даље од бучних соба са танким зидовима и наметљивим комшилуком. Његов унутрашњи живот постаје херметично затворен. Осећања према непрежаљеној Машењки смисаоно се подударају са осећањима према завичају, безбрижном детињству и младости, проживљенима у духовном и материјалном изобиљу. Писац у *Другим обалама* каже:

Тих неколико година без домовине, наликовало ми је на губишак љубљене, док писање, у некој мери, уосталом, неуспешне књиже (Машењка) није ушло лило паишњу (67). Уицјала се, ша чежња, у један невелики кушак земље, да ју је отиргнути могуће само са живошом... Дајше ми на сваком континенту, шуму, поље и ваздух, који ме подсећају на Пешербуришку губернију, па ће ми се душа сва преокренути... (70). 'Боже, где је оно – све то далеко, светило мило?' Ето шај звук дословно памшим из једног њеног писма – и никада касније није ми пошло за руком да боље од ње изразим чежњу за прошлим... (144).

Однос Машењке и Гањина одликује потпуна размена осећања, сламоми и словови од заљубљености до првих искушења у вези и самог краха. Јунак је ментално урођен у догађаје које описује, дочарава своју романсу садашњим временом. Ипак, свега тога више нема.

...Гањин разматра ничевовску идеју вечног враћања, пишајући се да ли је могуће поново створити савршену комбинацију елемената без икаквих промена. Да ли је могуће надокнадити губишак и поново оживети прву љубав? Може ли да отиутије натраг кроз време и простор са својим неважећим руским пасошем (Вojт 2005: 394).

И она Русија, и некадашња љубав, међутим, постоје само у сећању, а за походе такве врсте Гањину пасош није био потребан.

С једне стране, јасно је изражен хронолошки оквир (шест априлских дана 1925. у берлинском пансиону), с друге, ту је присутно спиритуално време маште и сећања. После аналептичког увода јунак, темпонаут,⁴ упада у оно што је Набоков називао *clairvoyant trance*, јасновиђење. Шеснаестогодишњи Гањин након прележаног тифуса, још лежећи у кревету, има предосећај љубавног сусрета, осећа као да лебди у ваздуху на *ћилиму слободе*. У референтном времену јунак шета по Берлину, његове мисли су у прошлости и из једне минуле тачке времена он прекогнира будућност, касније проживљену. Догађаји који су уследили и које он већ

4 Велсов (H. J. Wells, *The Time mashine*) темпонаут, путник кроз време, на пример, није се вратио из прошлости, за разлику од оног што је путовао у будућност и донео цвет.

познаје, моделују његову визију и нешто што је можда било неодређено, постаје мање неодређено. И пре него што су се упознали у објективној реалности, љубавници су се срели у астралном свету. Са изузетном оштрином перцепције Гањин је описао феномен прекогниције.⁵ Наредне дане он оживљава успомене. Трагајући за изгубљеним временом, сећајући се сјаја аутентичних осећања и себе надахнутог силама праве љубави, успева да се отргне од чамотиње у коју је његов живот запао (веза са Људмилом, сттирање на филму).

У *Ади* Ван Вин каже да *време није ништа друго до меморија у процесу настајања* (559). Било шта да радимо, есенцијални приоритет има прошлост. Набоков није површно познавао Пруста, и код Гањина олфакторни надражај (одређени мирис) покреће слике прошлости (карбидна лампа старог бицикла). Уметност је нераздвајни део присећања и рачуна се исто колико и чињеница, сматрао је Владимир Набоков који је меморији дао статус уметности. Он инсистира на томе да најбоље евоцирана сећања зависе од свесне менталне технике а не од инспирације, дакле, од стратегије коју чини свесно одлагање, одуговлачење и бављење периферним детаљима како би се ефектније достигао климакс.

Наративно *увремењавање* првог романа обележило је Набоковљев рад у целини. Удаљавање од проживљеног, поновно дуго и систематско проживљавање прошлих искустава, дирљиво, екстатично и опорно опраштање од минулог, сагледавање прошлих догађаја у новом светлу из перспективе садашњости, отворено и живо разматрање тренутка и процеса који га исплићу, препознавање непомичног у сенкама света, очекивање краја обновљене снаге и крепког духа, стално присуство мисли о смрти. Управо опсесија људском коначношћу, видиковац на смрт иза које стоји несагледива провалија, одвојила је посматрача од посматраног, замислила га над нагомиланим проживљеним временом, натерала га да оданде извлачи бисере. Владимир Набоков (незадовољан својим првенцем) већ је у *Машењки*, и то у пуном сјају, демонстрирао вештину у распоређивању сећања, пуну контролу над Мнемонсином, музом и демоницом.

Литература

Forster 1989: J. B. Forster, Nabokov before Proust: The Paradox of Anticipatory Memory. *The Slavic and East European Journal*, 33/ 1, 78-94. <www.jstor.org/stable/308385> 19.06.2009.

Grišakova 2006: M. Grišakova, *The Models of Space, Time and Vision in Vladimir Nabokov's Fiction: Narrative Strategies and Cultural Frames*. Tartu: Tartu UP (Tartu Semiotics Library 5).

5 У *Дару* је описан још један такав случај кад је јунак, Набоковљев алтер-его, као дечак из своје собе видео мајку док му је у граду куповала фаброву оловку-цина, али тада није отпутовао у будућност, већ је проширене свести пратио мајку на њеном путу до продавнице.

- Karlinski 2005: S. Karlinski, (priređivač kritičkog izdanja) *Pisma Nabokov - Vilson 1940-1971*. CID: Podgorica.
- Marčetić 2004: A. Marčetić, *Figure pripovedanja*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Medarić 1989: M. Medarić, *Od Mašenjke do Lolite*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Nabokov 1991: V. Nabokov, *Mašenjka*, Vršac: KOV.
- Nabokov 1995: V. Nabokov, *Druge obale*, Čačak: Alef Gradac.
- Nabokov 2002: V. Nabokov, *Govori, sjećanje*, Rijeka: Otokar Keršovani.
- Tarkovski 1985: A. Tarkovski, *Vajanje u vremenu*, Beograd: Umetnička družina *Anonim*.
- Toker 1985: L. Toker, Ganin in Mary-Land: A Retrospect on Nabokov's First Novel. *Canadian-American Slavic Studies*, 19, 306-313.
- Toker 1989: L. Toker, *Nabokov: The Mystery of Literary Structures*, New York: Cornell University Press.
- Urban 2004: T. Urban, *Nabokov v Berline*, Moskva: Agraf.
- Ženet 1984: Ž. Ženet, *Trajanje (anisokronije)*, Novi Sad: Polja.
- Ženet 1995: Ž. Ženet, Perspektiva i fokalizacija. Beograd: *Reč, časopis za književnost i kulturu* 8.
- Tami 2001: П. Тамми, Поетика дати у Набокова, *Старое литературное обозрение* 1 (277). <www.magazines.russ.ru/slo/2001/1/tamm.html> 12.09.2009.

Ljiljana Ćuk

SIX STEPS FORWARD, THREE AND A HALF THOUSAND BACK - THE RHYTHM OF NABOKOV'S MARY (MASHENKA)

Summary

Nabokov's first novel in the opus of sixteen announces the dominant narrative strategy of the writer – the analepses which probe times past. However, whilst evoking the past, the main character does not interweave segments of the past as the latter of Nabokov's characters do, be they hidden or less hidden narrators. Control over memory, attention to detail, the delicate movements of recollected images and the sabotage of objective time in favour of individual time, mark the narrative chronology of everything Nabokov wrote after *Mary*.

Keywords: analepsis, reflective nostalgia, narrative pause

Примљен у јуну 2013.
Прихваћен 24.02.2014.